

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КУЧМА Ольга Леонідівна

УДК 349.3

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Спеціальність: 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ІНШИН Микола Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри трудового права
та права соціального забезпечення

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
КОСТЮК Віктор Леонтійович,
Головне науково-експертне управління
Апарату Верховної Ради України,
заступник завідувача відділу

доктор юридичних наук, доцент
ВИШНОВЕЦЬКА Світлана Василівна
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри цивільного права і
процесу

доктор юридичних наук, доцент
БОДНАРУК Микола Іванович
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, завідувач
кафедри приватного права

Захист відбудеться «29» березня 2017 року о «10» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.46 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м.Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала №12.

Автореферат розіслано «27» лютого 2017 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.М.Черноус

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна, обравши євроінтеграційний шлях розвитку, взяла на себе зобов'язання дотримуватися не тільки європейських цінностей, але і європейських стандартів життя людини в державі. Конституцією України закріплено право на соціальний захист, яке реалізується, в тому числі, через загальнообов'язкове державне соціальне страхування різних видів.

На сьогодні не всі різновиди соціального страхування втілені. Зважаючи на потреби застрахованих осіб та фінансові можливості держави також потребують реформування і запроваджені його види. Враховуючи те, що застраховані особи беруть особисту участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, слід констатувати, що обрання саме соціального страхування як основи системи соціального забезпечення найбільше відповідає можливостям та інтересам держави в частині виконання нею соціальних функцій. Формування коштів для страхових виплат за рахунок єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та встановлення залежності обсягу соціального забезпечення від страхового стажу та розміру сплаченого єдиного внеску сприяє порозумінню у суспільстві та запобіганню соціальних конфліктів.

Пенсійне страхування, страхування на випадок втрати працездатності, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, безробіття не в повній мірі виконують функцію належного рівня соціального забезпечення застрахованих осіб у разі настання страхових випадків, що породжує низький рівень життя населення України. Вказані обставини зумовлюють та стимулюють необхідність проведення реформ даних видів страхування, враховуючи світові тенденції та особливості національної правової системи.

Разом з тим, потребують оперативного запровадження і нові різновиди соціального страхування – накопичувальний рівень загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та медичне страхування. Водночас, зважаючи на значне коло осіб, які будуть учасниками даних правовідносин (по суті, все населення України) та важливість захисту акумульованих страхових внесків від знецінення, на державу покладається особлива відповідальність за належне, якісне, соціально справедливе, законодавчо врегульоване, гарантоване державою соціальне страхування населення.

Проблеми соціального забезпечення та соціального страхування були предметом наукового пошуку. Зокрема, різні аспекти вказаних правових явищ досліджували відомі вчені-правники: В. В. Андрійв, В. М. Андрійв, Н. Б. Болотіна, М. І. Боднарук, С. Я. Вавженчук, Т. М. Вахонєва, С. В. Венедіктов, С. В. Вишновецька, В. В. Волинець, Ю. М. Гришина, І. О. Гуменюк, О. М. Дуюнова, В. В. Жернаков, Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, В. Л. Костюк, Н. П. Коробенко, О. І. Кульчицька, С. С. Лукаш, Л. Ю. Малюга, А. Р. Мацюк, Н. О. Мельничук, О. В. Москаленко, Б. О. Надточій, І. В. Оклей, О. Т. Панасюк, П. Д. Пилипенко, О. І. Процевський, С. М. Прилипко,

І. С. Сахарук, С. О. Сільченко, Л. М. Сіньова, Д. І. Сіроха, С. М. Синчук, І. М. Сирота, А. В. Скоробагатько, Н. М. Стаховська, Б. І. Сташків, Б. С. Стичинський, О. В. Тищенко, А. А. Ширант, М. М. Шумило, Л. П. Шумна, В. І. Щербина, Н. М. Хуторян, С. М. Черноус, О. М. Ярошенко та ін.

Також в роботі використовувалися доробки представників радянської правової науки права соціального забезпечення, зокрема, таких, як: А. М. Васильєв, М. А. Вігдорчик, В. М. Догадов, А. В. Репенак, В. Д. Роїк, В. Л. Степанов, Ж. В. Чебуніна та ін.

Варто відзначити і значну нестабільність соціально забезпечувального законодавства у досліджуваній сфері. Зміни, яких зазнають правові акти не завжди є обґрунтованими, що також породжує необхідність подальших наукових розвідок сфери правового регулювання соціального страхування. Актуальність вибору теми дослідження підтверджується і численними судовими спорами, пов'язаними із виконанням зобов'язань учасниками загальнообов'язкового державного соціального страхування.

У зв'язку із вказаним, існує нагальна необхідність здійснення комплексного наукового дослідження теоретичних та практичних проблем соціального страхування в Україні, розробки доктринальних положень та удосконалення норм права у зазначеній царині.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках бюджетних тем «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (№11БФ042-01), яка досліджувалася на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р. і «Теорія та практика адаптації України до законодавства ЄС» (16БФ042-01) яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2020 р.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретико-правових наукових досліджень а також вивчення національного і міжнародного соціально-забезпечувального законодавства і практики його застосування комплексно охарактеризувати сутність соціального страхування та визначити його місце у праві і законодавстві, а також сформулювати науково-теоретичні висновки і практичні рекомендації щодо подальшого вдосконалення правового забезпечення у сфері соціального страхування.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження необхідним є постановка та вирішення таких *задач*:

– визначити особливості становлення та розвитку соціального страхування на території сучасної України та визначити поняття соціального страхування;

- охарактеризувати принципи соціального страхування, з'ясувати співвідношення принципів верховенства права та законності в правозастосовній діяльності;

- виокремити особливості методу правового регулювання відносин соціального страхування;

- визначити місце соціального страхування в праві та законодавстві;

- встановити відповідність категорії «страховий ризик» як правової категорії та категорії права;

- сформулювати визначення понять «страховий ризик» та «страховий випадок», визначити їх співвідношення та здійснити класифікацію страхових ризиків;

- розкрити зміст правоздатності як елементу правосуб'єктності застрахованої особи;

- охарактеризувати зміст правовідносин та особливості юридичної відповідальності у сфері соціального страхування;

- розкрити зміст поняття «об'єкт соціального страхування» та сформулювати його визначення;

- виокремити ознаки зловживання правом у соціальному страхуванні;

- виробити науково-практичні рекомендації щодо основних напрямків удосконалення правового забезпечення в сфері соціального страхування та сформулювати конкретні пропозиції щодо удосконалення національного законодавства.

Об'єктом дослідження є комплекс правових відносин, які виникають між страхувальниками, страховиками, застрахованими особами та іншими учасниками відносин у сфері соціального страхування в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми правового регулювання соціального страхування в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає система загальних і спеціальних методів наукового пізнання, вибір яких зумовлено особливостями об'єкта, предмета, мети і завдань дисертаційного дослідження. Методологічною основою дисертації став діалектичний метод пізнання правових явищ. Історичний метод застосовувався при дослідженні зміни й розвитку законодавства та поглядів науковців з питань визначення поняття «соціальне страхування» в Україні та інших країнах (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод дослідження було використано для аналізу законодавства України про соціальне страхування та пенсійне реформування, законодавства інших країн (зокрема, Словаччини, Польщі) та міжнародно-правових норм, що дало змогу зробити узагальнення і визначити напрями вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері (підрозділи 2.2, 4.1, 4.2, 4.4). Абстрагування й узагальнення застосовувалися в процесі розробки дефініцій різних правових понять і категорій – «соціальний ризик», «соціальний випадок», «зловживання правом в соціальному страхуванні», «шкода», «збиток» та ін. (підрозділи 3.1–3.3, 4.2, 4.3, 4.5). Формально-юридичний метод став

підґрунтям внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства з питань визначення поняття «страховий випадок за соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві», «страховий ризик за соціальним страхуванням у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності» «об'єкт соціального страхування» (підрозділи 4.2, 4.3). За допомогою методу раціональної критики проаналізовано нормативні акти, проекти законів і виявлено їх переваги й недоліки. Метод системного аналізу застосовувався при визначенні місця соціального страхування в праві та законодавстві України (підрозділи 2.1, 2.2). Метод прогнозування застосовано при розробці та формулюванні пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства у сфері соціального страхування (підрозділи 3.1–3.3, 4.1–4.5).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, зокрема, конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці, акти зарубіжних країн, закони України, а також інші нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики, Пенсійного фонду України, локальні акти і матеріали судової практики.

Емпіричну основу дослідження становлять акти узагальнення практики застосування законодавства, судова практика, законопроекти.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці права соціального забезпечення спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем соціального страхування в Україні.

У результаті проведеного дослідження визначено концептуальні основи подальшого розвитку правового забезпечення соціального страхування у праві соціального забезпечення України, сформульовано ряд наукових положень і висновків, що мають наукову новизну й виносяться на захист:

Уперше:

– соціальне страхування розглядається як комплексне правовідношення, яке охоплює соціально-забезпечувальні, фінансові, організаційно-управлінські відносини, спрямоване на компенсацію застрахованій особі (іншій визначеній законом особі) упущеного доходу, здійснення інших виплат, надання соціальних послуг внаслідок настання страхового випадку та проведення заходів з профілактики страхових випадків;

– обґрунтовано висновок про те, що, оскільки принципи, в тому числі і верховенства права, закріплені в законодавстві, то їх реалізація можлива за умови дотримання принципу законності, який є основоположним принципом права;

– обґрунтовано умовивід, що, оскільки суб'єкти вступають у правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування не для настання страхового ризику чи страхового випадку, визначення об'єкту соціального страхування через поняття «страховий ризик» та «страховий випадок» суперечить суті правовідносин. Зроблено висновок про доречність

визначення об'єкту соціального страхування через інтерес, заради якого існують такі правовідносини, а саме – матеріальне забезпечення і соціальні послуги, а страховий випадок є підставою їх надання. Доведено, що об'єктом соціального страхування не може бути його підстава. Запропоновано розглядати об'єкт соціального страхування як матеріальне забезпечення і соціальні послуги, право на які виникає у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) у зв'язку з настанням страхового випадку;

– аргументовано висновок, що здатність мати права і здатність мати обов'язки у відносинах соціального страхування виникають не одночасно, тому слід розмежовувати правоздатність (здатність мати права) і обов'язкоздатність (здатність мати обов'язки). Встановлено, що правоздатність фізичної особи настає з моменту народження і триває до моменту смерті особи, при цьому обсяг правоздатності змінюється протягом всього життя особи в залежності від того, здатність мати які права є у особи у певному періоді її життя: право на життя, працю, пенсію за віком, освіту, безпечне довкілля, страйк тощо. Обов'язкоздатність фізичної особи в часі співпадає із дієздатністю. Тільки коли є здатність мати обов'язки, особа може їх виконувати (наприклад, здатність самозайнятої особи сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Обсяг обов'язкоздатності також змінюється протягом всього життя особи залежно від того, які обов'язки здатна особа мати в певному періоді свого життя;

– доведено, що датою припинення трудових відносин із особою за пунктом 7 частини 1 статті 36 Кодексу законів про працю України (відповідно, і датою припинення статусу застрахованої особи в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування) є дата набрання обвинувальним вирокком суду законної сили;

– визначено поняття «зловживання правом у соціальному страхуванні» під яким запропоновано розуміти правомірну поведінку суб'єкта права, спрямовану на реалізацію права всупереч меті, для якої дане право створене, для отримання вигод у системі соціального страхування.

Удосконалено:

– визначення соціального ризику у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності під яким запропоновано розуміти законодавчо визначену обставину, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, внаслідок якої застрахована особа може тимчасово втратити засоби існування та потребувати матеріального забезпечення або отримання соціальних послуг, а також законодавчо визначену обставину, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, внаслідок якої застрахована особа, члени її сім'ї або інша особа здійснила поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

– теоретико-методологічний підхід до розуміння єдиного методу правового регулювання як сукупності усіх існуючих прийомів, способів, засобів, за допомогою яких реалізуються норми права. Зроблено висновок про

те, що соціальне страхування є одним із засобів соціального забезпечення, а відтак є складовою методу в галузі права соціального забезпечення;

– позицію, що соціальне страхування є підгалуззю права соціального забезпечення, яка об'єднує інститути соціального страхування (інститут пенсійного страхування; інститут страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; інститут медичного страхування; інститут страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; інститут страхування на випадок безробіття). Також виділено в праві соціального забезпечення підгалузь соціального забезпечення допомогоюми, інститути соціального обслуговування, соціального забезпечення пільгами, соціального забезпечення субсидіями;

– розуміння юридичної техніки як методу упорядкування нормативно-правових актів. Зроблено висновок, що категорію «законодавча техніка» можна розглядати в широкому і вузькому розумінні: у широкому розумінні – викладення тексту норм у нормативно-правових актах, які формують поняття «законодавство», у вузькому розумінні – викладення тексту норм у законах. Як юридична, так і законодавча техніка стосуються не тільки найбільш вдалого викладення норм в нормативно-правових актах, а будь-якого викладення норм;

– обґрунтування підходу до розуміння понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» у статті 46 Конституції України. Встановлено, що у змісті статті 46 Конституції України поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» тотожні – захист включає право на забезпечення у випадках, передбачених законом. Визначено, що завдання держави полягає у забезпеченні захисту особи від негативних наслідків соціальних випадків.

Дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо прийняття Кодексу соціального забезпечення України. Запропоновано таку структуру Кодексу соціального забезпечення України: загальна частина, яка має регулювати питання, притаманні для всієї галузі: визначення термінів, правоздатність, дієздатність, представництво, строки, позовна давність, сфера правового регулювання, співвідношення із міжнародним законодавством, колізії і прогалини у законодавстві, порядок оскарження рішень; дві книги: соціальне страхування та нестрахове соціальне забезпечення; прикінцеві та перехідні положення;

– підходи щодо встановлення ознак понять «соціальний ризик» та «соціальний випадок». Зроблено висновок, що ймовірність та випадковість настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення, є соціальними ризиками; фактичне настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення і в результаті настання яких особа отримує право на соціальне забезпечення, є соціальними випадками. Підставою набуття права на соціальне забезпечення є соціальний випадок. За ймовірність і випадковість настання події не передбачено здійснення соціальних виплат чи надання соціальних послуг;

– підходи до класифікації страхових соціальних ризиків. Останні поділяються за змістовим наповненням поняття на: непрацездатність (пенсійний вік, інвалідність, стійка втрата працездатності без встановлення групи інвалідності, тимчасова втрата працездатності, вагітність, народження дитини), безробіття, смерть;

– обґрунтування необхідності визначити в нормативно-правових актах, які регулюють питання оформлення трудових відносин, обліку та сплати внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплати податку з доходів фізичних осіб, процедуру встановлення фактичних трудових відносин та обов'язки роботодавця по оформленню документації у відповідності із встановленими обставинами;

– розуміння понять «шкода» та «збиток». Шкода – реальні наслідки дій чи бездіяльності особи, що привели до втрат матеріальних, моральних та недержання доходів; збиток – грошовий еквівалент шкоди. Життю та здоров'ю застрахованої особи фізично завдається шкода і фінансово застрахованій особі завдаються збитки, а відшкодовуються збитки. Причина виникнення обов'язку здійснювати страхову виплату – заподіяння шкоди, наслідок виконання обов'язку – відшкодування збитку;

– висновок про те, що судова реформа зменшила обсяг соціального страхування суддів, пов'язаного з професійною діяльністю судді. Запропоновано повернути суддям додаткове соціальне страхування та посилити контроль і відповідальність за оформлення документів для отримання страхової виплати, також реформувати законодавство, конкретизувавши на рівні закону, за яких обставин шкода, завдана життю та здоров'ю судді, вважатиметься шкодою, заподіяною в зв'язку з виконанням професійних обов'язків та яким документом це має бути підтверджено (наприклад, рішенням (вироком) суду, яким встановлено мотив злочину щодо судді, пов'язаний з професійною діяльністю);

– визначення страхового випадку за соціальним страхуванням від нещасних випадків як нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, з настанням яких у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) виникає право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до законодавства;

– обґрунтування, що скасування допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку є неконституційним. При поновленні даного виду допомоги слід розмежовувати допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, яка виплачується застрахованій особі (на умовах, які були визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням»), для чого необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування») та допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею

трирічного віку, яка виплачується особам, не застрахованим в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– пропозиції на законодавчому рівні визначити порядок виправлення помилок в офіційному перекладі міжнародних договорів (наприклад, за аналогією із порядком ратифікації договору) та в Законі України, яким ратифікується міжнародний договір зазначити наступне: «У разі суперечностей у змісті міжнародного договору та офіційного перекладу перевага надається оригінальній версії ратифікованого договору»;

– пропозиція переглянути умови договору, укладеного між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення, та розширити коло осіб, на яких поширює дію договір, замінивши суб'єкта правовідносин «громадянин» на «застрахована особа»;

– пропозиції внести зміни до Конституції України, Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про виконавче провадження», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.06.2012 р. №420, Інструкції про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України, затвердженій Постановою правління Пенсійного фонду України від 19.12.2003 р. № 21-1.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлені в роботі теоретичні розробки і концептуальні висновки, спрямовані на усунення окремих прогалин, які існують у науці права соціального забезпечення, зокрема, в частині соціального страхування.

Наукові доробки можуть бути використані:

а) у науково-дослідній роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень правового регулювання відносин соціального забезпечення і, зокрема, соціального страхування;

б) у правотворчій діяльності – в процесі розробки нормативно-правових актів, а також внесенні змін та доповнень до чинних;

в) у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування соціально забезпечувального законодавства, при формуванні правових позицій та висновків;

г) у навчальному процесі – у навчальних закладах для викладання курсів «Право соціального забезпечення», «Трудове право», спеціальних курсів, присвячених проблемам права соціального забезпечення; при підготовці

навчальних посібників, підручників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки доповідалися дисертантом на засіданнях кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних конференціях: «Кодифікація трудового законодавства та права осіб з інвалідністю: проблеми та перспективи» (м. Київ, 22–24 листопада 2012 р.); «Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Київ, 25–26 квітня 2013 р.); «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 26 квітня 2013 р.); «Сучасні тенденції розвитку національного законодавства» (м. Київ, 16–17 травня 2013 р.); «Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення» (м. Харків, 27–28 вересня 2013 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Донецьк, 25–26 жовтня 2013 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 23 травня 2014 р.); «Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності» (м. Харків, 20–21 червня 2014 р.); «Юридична наука : виклики і сьогодення» (м. Одеса, 8–9 серпня 2014 р.); «Prava a slobody cloveka a obcana mechanismus ich implementacie a ochranu roznych oblastiah prava» (Praha, 19–20 septembra 2014); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 р.); «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 12–13 грудня 2014 р.); «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (м. Київ, 19–20 грудня 2014 р.); «Актуальні проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні в умовах сучасних правових реформ» (м. Дніпропетровськ, 21 травня 2015 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 р.); «Prava a slobody cloveka a obcana mechanismus ich implementacie a ochranu roznych oblastiah prava» (Praha, 27–28 novembra 2015); «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2016 р.); «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпропетровськ, 4–5 березня 2016 р.); «Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Київ, 21–22 квітня 2016 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 20 травня 2016 р.); «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення : тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 5–6 серпня 2016 р.); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р.); «Концепція розвитку правової держави в Україні» (м. Тернопіль, 18 серпня 2016 р.); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 19–20 серпня 2016 р.); «Юриспруденція у формуванні правової держави та громадянського суспільства» (м. Київ, 6 жовтня 2016 р.); «Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі» (м. Хмельницький, 21 жовтня 2016 р.);

«Priority a strategije pre razvoj pravnej vedy vo svete vedy» (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 oktobra 2016).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у 50 працях, серед них: одна одноосібна монографія, двадцять дві статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, а також двадцять сім тез доповідей і повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою й задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на чотирнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 439 сторінки (381 сторінка основного тексту). Список використаних джерел складається із 486 найменувань і займає 58 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, вказується зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, апробація дисертаційної роботи, структура дисертації та загальна кількість публікацій.

Розділ 1 «Соціальне страхування як особлива система суспільних відносин» містить три підрозділи, в яких розкрито теоретико-правові підходи щодо сутності соціального страхування, принципи та методи, які впливають на відносини, в тому числі, відносини соціального страхування.

У *підрозділі 1.1 «Соціальне страхування як правова категорія»* досліджено розвиток доктринально-правового розуміння соціального страхування, з'ясовано сутність соціального страхування та історичні передумови розвитку соціального страхування на українських землях.

Звернено увагу, що у науковій літературі традиційно виділяють три історичні моделі соціального страхування. Перша – Модель Бісмарка (німецька модель – Німеччина, Австрія, Бельгія, Італія, Іспанія та інші). Друга – Модель Беверіджа (англійська модель – Англія, Голландія, Швейцарія, Франція, Японія та інші). І третя – Радянська модель (СРСР, Австралія, Нова Зеландія та інші) державного соціального забезпечення, коли страхування здійснюється винятково за рахунок роботодавців і держави. Зміни, внесені до Закону України «Про збір і облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», яким зобов'язано тільки роботодавця здійснювати нарахування єдиного страхового внеску на заробітну плату та відсутній обов'язок утримувати частину єдиного страхового внеску із заробітної плати працівника, наближує нинішнє соціальне страхування до Радянської моделі. На сьогодні, спостерігається зближення цих систем і в інших країнах.

Зауважено, що соціальне страхування запроваджувалося в Україні та інших державах для зняття соціальної напруги в суспільстві та покращення

матеріального забезпечення застрахованих осіб. Соціальне страхування, як і соціальне забезпечення, тісно пов'язані із економікою країни і політика держави у виборі моделі економічного розвитку держави впливає на соціальні процеси, в тому числі, і матеріальне забезпечення. Здійснюючи реформування в системі соціального страхування, при виборі іншої держави для прикладу варто орієнтуватися на стан її економіки, коли вона запроваджувала свою систему соціального забезпечення, як розвивалася економіка даної країни протягом декількох десятиліть та чи планує і чи зможе Україна йти таким шляхом.

Проаналізовані визначення соціального страхування в правовій науці та запропоновано авторське визначення соціального страхування.

У підрозділі 1.2 *«Принципи соціального страхування в системі принципів права соціального забезпечення»* розглянуті принципи, в тому числі і принципи соціального страхування, визначено співвідношення принципів верховенства права та законності.

Акцентовано увагу на відсутності розбіжностей між співвідношеннями принципи права та правові принципи і принципи галузі права та правові принципи галузі права, адже різниця між принципом права та принципом галузі права, як і між правовим принципом та правовим принципом галузі права полягає лише у колі правовідносин, на які вони поширюються.

Наголошено, що Конституція України є законом, основним, але законом; дотримуючись визначеного Конституцією України принципу верховенства права ми дотримуємося встановленої законом норми, а відповідно і принципу законності. При застосуванні принципу верховенства права прийнятні відступи від норми закону за умови, що така норма суперечить Конституції та можливе застосування відповідної норми Конституції для врегулювання відносин. Якщо ж відбувається ігнорування чинного закону за інших умов, то існує висока ймовірність у вирішенні спору дійти до правового нігілізму.

Обстоюється позиція, що принцип верховенства права обов'язково має застосуватися у правотворчій діяльності. Але, якщо на час прийняття закону законодавець констатував дотримання в законі принципу верховенства права, то у правозастосовній діяльності не варто піддавати сумніву чи застосовувати закон чи, керуючись принципом верховенства права, проігнорувати його. Відносини розвиваються і законодавство стає застарілим; також є питання до юридичної грамотності нормативно-правових актів, що потребує окремого дослідження. Це все є підставою для перегляду законодавства, внесення до нього змін, скасування, врешті, визнання його неконституційним, але в жодному разі не ігноруванні.

У підрозділі 1.3 *«Особливості методу правового регулювання відносин соціального страхування»* досліджено правові доктрини в частині характеристики методу правового регулювання.

Вказано, що спосіб і метод не різні за змістом правові категорії, а метод охоплює і спосіб в повній мірі, тому можна вести мову про зміст способу як частину змісту методу, що входить до структури правового регулювання.

Акцентовано увагу, що існує взаємовплив методу і предмету та за методом правового регулювання можна визначити, до предмету якої галузі належать відносини, що склалися між сторонами. Наприклад, при визначенні трудовими чи цивільними є правовідносини. В свою чергу за предметом правового регулювання визначаємо, які саме прийоми, способи, засоби методу будуть використані при регулювання правовідносин.

Підкреслено, що сам по собі юридичний факт не може бути особливістю методу галузі права. Один і той же юридичний факт може для декількох галузей права створювати, змінювати та припиняти правовідносини. Також дискусійно мету розглядати як складову методу. Мета є рушійною силою правовідносин, причиною їх виникнення, тривання та припинення. За допомогою методу мета реалізовується, але мета є окремою категорією, яка впливає на метод і не є його частиною.

Наведено думку про роль методу у нормотворчій і правозастосовній діяльності. Важливо на етапі прийняття законів та підзаконних нормативно-правових актів максимально недвозначно визначити процедурні норми, що сприятиме реалізації права на соціальне страхування та мінімізує судові спори в даній сфері.

Розділ 2 «Соціальне страхування в системі права та законодавства» складається із трьох підрозділів, в яких досліджено систему права соціального забезпечення, в тому числі, норми права, які існують і самостійно, і в складі інституту, підгалузі, галузі, системи права, проблеми кодифікації нормативно-правових актів та юридичної якості перекладу на державну мову текстів міжнародних актів.

У підрозділі 2.1 *«Становлення соціального страхування як підгалузі права соціального забезпечення»* констатовано, що проблеми виокремлення галузі права існують, оскільки система права загалом настільки єдина і її елементи тісно між собою пов'язані, що не доводиться стверджувати про ідеальні розмежування галузей права, які не мали б спільних елементів.

Зауважено, що класичний підхід (право – зміст, законодавство – форма) переглядається у правових доктринах. Форма (законодавство) має свій зміст (зміст закону) і він не завжди є правовим, чому є доказом непоодинокі рішення Конституційного Суду України, але беззаперечний той факт, що право втілюється в законодавстві.

Звернено увагу, що у регулюванні суспільних відносин все взаємопов'язано: право, економіка, фінанси. В роботі розглянуто соціальне страхування в правовому аспекті, що не виключає соціального страхування як складової, наприклад, фінансів. Укладаючи договір купівлі-продажу, теж відбувається фінансова операція, але від цього правовідносини щодо договору купівлі-продажу не перестають належати до цивільного права та регулюватися ним.

Наголошено, що соціальне страхування є підгалуззю права соціального забезпечення. Разом з тим, соціальне страхування взаємодіє і з іншими галузями права.

Зазначено, що наявність окремих навчальних дисциплін, які вивчають процесуальні правовідносини, сприяє кращому засвоєнню знань суті судового процесу з приводу будь-якого предмету спору. В той же час, вивчаючи процесуальні правовідносини разом з матеріальними в розрізі галузей права, краще сприймаються нюанси судового процесу із врахуванням специфіки об'єкта, з приводу якого і відбувається судовий розгляд справи.

У підрозділі 2.2 «Кодифікація законодавства у сфері соціального страхування» досліджено питання кодифікації з врахуванням політики держави та взятого Україною зобов'язання щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Підкреслено, що юридичну техніку слід розглядати як метод упорядкування нормативно-правових актів, адже метод упорядкування нормативно-правових актів відповідає на питання, як, якими способами, засобами відбувається власне упорядкування.

Врахувавши правові доктрини, можна ширше застосувати можливості кодифікації нормативно-правового акту та об'єднати як норми, які регулюють відносини в сфері соціального страхування, так і інші норми, які регулюють відносини соціального забезпечення. Соціальне страхування є лише різновидом форм соціального забезпечення, соціальне страхування є підгалуззю галузі права соціального забезпечення. Приймати Кодекс соціального страхування чи Пенсійний кодекс недоцільно, оскільки цінність кодексу у охопленні всього комплексу відносин, в даному випадку соціального забезпечення, а соціальне страхування є лише частиною, пенсійне страхування – ще меншою часткою соціального страхування та соціального забезпечення.

У підрозділі 2.3 «Проблеми імплементації міжнародних актів у законодавство України в сфері соціального страхування» розглянута одна із проблем чинного законодавства – некоректний переклад міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Сфера соціального страхування не є винятком – офіційний переклад міжнародних Конвенцій не завжди відповідає оригінальному тексту, що приводить до хибного розуміння змісту і, відповідно, при приведенні національного законодавства у відповідність із ратифікованим договором, приймаються нормативно-правові акти, які відповідають змісту офіційного перекладу та не відповідають змісту ратифікованого договору.

Неякісний переклад сформував, зокрема, у науковій і практичній сферах помилкове уявлення про те, що у Конвенції №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28.06.1952 року визначені ризики, а не випадки для отримання соціального забезпечення.

Наголошено, що в національне законодавство включаються міжнародні договори, зміст яких не завжди відповідає змісту оригіналу та запропоновані відповідні зміни до законодавства.

Розділ 3 «Юридичні факти у сфері соціального страхування» включає три підрозділи, в яких досліджені ключові юридичні факти та їх вплив на правовідносини.

У підрозділі 3.1 «Соціальні ризики та соціальні випадки: поняття та класифікація» присвячено увагу відмінностям між страховими ризиками та страховими випадками.

Звернено увагу, що відповідно до чинного законодавства для отримання соціально-забезпечувального надання необхідне настання соціального випадку а не соціального ризику, саме соціальний випадок є ключовим юридичним фактом в праві соціального забезпечення загалом та соціальному страхуванні, зокрема (страховий соціальний випадок).

Вказано, що на відміну від страхування в цивільному праві, де навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку, є підставою для відмови у здійсненні страхового відшкодування, в соціальному страхуванні сприяння особи настанню соціального випадку не є підставою для відмови у виплаті (народження дитини, досягнення пенсійного віку), але може погіршити становище особи порівняно із іншими особами (наприклад, щодо виплати допомоги по безробіттю особам, які звільняються за власним бажанням) або особа втратить право на отримання деяких видів виплат у повному розмірі (наприклад, якщо комісією з розслідування нещасного випадку встановлено, що ушкодження здоров'я настало не тільки з вини роботодавця, а й внаслідок порушення потерпілим нормативних актів про охорону праці, розмір одноразової допомоги зменшується на підставі висновку цієї комісії, але не більш як на 50 відсотків).

Підкреслено, що соціальний ризик настає тоді, коли в житті особи створюється можливість настання події, у зв'язку з якою законодавством передбачено соціальне забезпечення. Наприклад, соціальний ризик смерті у особи настає з моменту народження, оскільки в будь-який момент життя людини може обірватися. Даний соціальний ризик супроводжує людину протягом всього її життя та обов'язково припиняється настанням соціального випадку, який в залежності від того, за яких обставин настала смерть, є підставою для отримання допомоги на поховання від уповноваженого суб'єкта особами, які мають на це право, та іншого соціального забезпечення членами сім'ї, які перебували на утриманні померлого (за наявності таких).

Доведено, що нелогічним є підхід визначати дату втрати працездатності в зв'язку з нещасним випадком на виробництві чи професійним захворюванням датою надходження документів до МСЕК, адже страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг, а не факт надходження документів до МСЕК.

Акцентовано увагу, що відповідно до словникових визначень понять, обставини передбачають відсутність двозначного результату, натомість ризик передбачає можливість настання чи ненастання певних юридичних фактів у майбутньому. Констатована певна невідповідність ризику як правової категорії і категорії права у соціальному страхуванні, оскільки відповідно до законодавчого визначення поняття страхового ризику в наявності обставин вже немає сумніву, а передбачається можливість втрати доходів за наявних обставин. Це не відповідає суті ризику, адже ризик полягає у можливості наявності самих обставин. Саме ознаки ймовірності і випадковості настання подій, обставин, юридичних фактів і є проявом ризику у всій його суті.

У підрозділі 3.2 *«Порядок отримання та умови обмеження страхових виплат»* розглянуто проблемні питання реалізації норм матеріального права.

Підкреслено, що можна стверджувати про наявність спору коли особі, яка вступила в процедурні правовідносини, відмовили в реалізації права, задовольнили частково, запропонували інший варіант (який не задовольнив особу) або зігнорували звернення особи. Якщо особа не поставила до відома відповідний орган про своє волевиявлення щодо реалізації конкретного права, то відсутній спір про право. В такому випадку не може вестися мова про судовий захист, адже на час подачі позову до суду право особи не було порушено, не визнано чи оспорено, оскільки особа навіть не заявляла про бажання реалізувати своє право. Ігнорування особою процедурних відносин не повинно давати можливість реалізувати право через процесуальні відносини в судовому порядку, що не буде суперечити конституційному праву особи будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Адже за відсутності порушень і протиправних посягань відсутній предмет спору, а відтак і підстави задовольняти позов.

Акцентовано увагу, що скасування допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, не єдине обмеження конституційного права на соціальне забезпечення для даного виду виплати. Ще до скасування даний вид допомоги був суттєво обмежений у розмірі для застрахованих осіб. Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку виплачувалася на умовах Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» як особам, що є незастрахованими в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, так і особам, що є застрахованими, що було визнано Конституційним Судом України неконституційним. Запропоновано відповідні зміни до законодавства в цій частині.

У підрозділі 3.3 *«Проблеми законодавчого забезпечення страхових виплат в сучасних умовах»* досліджено чинники, які впливають на страхові виплати в сучасних умовах.

Зроблено висновок, що винагороду можна розглядати у широкому і вузькому розумінні. В широкому розумінні під винагородою розуміємо будь-яку одноразову, періодичну або щомісячну виплату відповідно до законодавства

чи угоди сторін. У вузькому розумінні винагорода є додатковим видом грошового забезпечення. Відповідно до спеціального законодавства, яке регулює питання грошового забезпечення військовослужбовців, винагорода є одним із додаткових видів грошового забезпечення і її запровадження не є підставою для перерахунку пенсії, доки не будуть внесені відповідні зміни до частини 3 статті 63 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Зауважено, що справедливо при визначенні кола осіб, на яких поширюється дія міжнародного договору про соціальне забезпечення враховувати обставини, які надають право на отримання соціального забезпечення у країні, з якої переїздить працівник. Оскільки відповідно до чинного законодавства України наявність у працівника громадянства України не впливає на обсяг та розмір соціального забезпечення, то і при переїзді такої особи до іншої держави наявність громадянства України не повинна впливати на обсяг та розмір соціального забезпечення.

Акцентовано увагу, що законодавством не передбачено перенесення творчої відпустки, відпустки без збереження заробітної плати та відпустки у зв'язку з навчанням на інший період, якщо в період відпустки працівник був тимчасово непрацездатний. Дана прогалина у законодавстві має бути усунена. Адже працівник оформляє, наприклад, відпустку без збереження заробітної плати для вирішення певних питань і якщо в даний період працівник хворіє, то він фактично перебуває «на лікарняному за власний рахунок». Стан тимчасової непрацездатності, засвідчений у встановленому законодавством порядку, має бути законодавчо визнаний підставою для перенесення чи продовження відпустки, у якій перебувала особа в період тимчасової непрацездатності не тільки для щорічної відпустки, але і для інших видів відпусток, адже в період тимчасової непрацездатності працівник не використовує відпустку, а займається лікуванням. Перенесення відпустки на інший період у зв'язку із хворобою надає підставу для оплати листка тимчасової непрацездатності.

Розділ 4 «Правовідносини у сфері соціального страхування» складається з п'яти підрозділів, які присвячено соціально-забезпечувальним страховим правовідносинам та іншим правовідносинам (фінансовим, організаційно-управлінським), соціальній політиці держави, одним із елементів якої є соціальне страхування.

У підрозділі 4.1 *«Характеристика окремих видів правовідносин у сфері соціального страхування»* зазначено, що фінансові і організаційно-управлінські правовідносини не мають характеру підлеглості, а співіснують на паритетних засадах із соціально-забезпечувальними правовідносинами, хоча і «обслуговують» останніх.

Наголошено, що фінансові і організаційно-управлінські правовідносини мають переважно імперативні засади та посилену увагу з боку держави, адже забезпечення фінансування соціальних виплат є пріоритетною функцією держави.

Зауважено, що категорія «соціальна справедливість» є оціночною і різні верстви населення можуть вкладати різний зміст в дане поняття. Якщо Конституційний Суд України дійшов висновку, що зниження рівня матеріального забезпечення судді у відставці і як наслідок – гарантій незалежності такого судді, може впливати на здійснення справедливого правосуддя та реалізацію права кожного на захист судом, то аналогічні міркування можна висловити щодо впливу зниження рівня матеріального забезпечення військовослужбовця, звільненого з військової служби на обороноздатність країни.

Вказано, що основними причинами непопулярності недержавного пенсійного забезпечення є низький рівень життя населення та низький рівень довіри до фінансових установ.

Наголошено, що варто державі приділити більше уваги пенсіям на пільгових умовах і економити кошти не тільки шляхом зменшення переліку професій, робота на яких дає право на пенсію з більш раннього віку (в перегляді даних списків професій є потреба, враховуючи розвиток науки і техніки), а і шляхом стимулювання роботодавців поліпшувати умови праці, вкладаючи кошти в модернізацію устаткування та ліквідацію (у випадках неможливості ліквідації – максимальне зменшення) шкідливих факторів на робочих місцях.

Звернено увагу, що зменшення кількості робочих місць із шкідливими умовами праці – це не тільки зняття пільгового обчислення стажу на певній посаді, але і створення умов, які безпечні для життя і здоров'я працівника, що вигідно як для Фонду соціального страхування України (зменшений ризик нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, відповідно, і можливість уникнення додаткових витрат у майбутньому), так і для працівника (страхові виплати у разі настання страхового випадку – нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, пенсія з більш раннього віку – це фінансова компенсація, яка допоможе у витратах на лікування та не поверне здоров'я).

У підрозділі 4.2 «Суб'єкти правовідносин у сфері соціального страхування» проаналізовано складові правоздатності та проблеми визначення суб'єктного складу правовідносин у сфері соціального страхування.

Правоздатність настає у момент народження і існує до моменту смерті особи. Дискусійно стверджувати, що здатність мати обов'язки виникає у фізичної особи з моменту народження. Новонароджена дитина має здатність мати права: на життя, на медичну допомогу тощо. Але новонароджена дитина не має здатності мати обов'язки. Те, що з часом дитина буде здатна мати обов'язки незаперечно, але, якщо ми стверджуємо, що правоздатність виникає з моменту народження, то дане поняття у своєму змісті не повинно містити властивостей, які не можуть бути у особи з моменту народження. Інакше не можна стверджувати, що особа правоздатна, якщо в неї не настала здатність мати обов'язки, але вона вже має здатність мати права. Здатність мати обов'язки може і не настати у особи протягом всього життя (наприклад, дитина померла

через 2 дні після народження). Враховуючи те, що здатність мати права і здатність мати обов'язки виникають не одночасно, слід розмежовувати правоздатність (здатність мати права) і обов'язкоздатність (здатність мати обов'язки). Обов'язкоздатність в часі співпадає із дієздатністю – тільки коли є здатність мати обов'язки, особа може їх виконувати (наприклад, здатність самозайнятої особи сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування).

Звернено увагу на невідповідність норм статті 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та статті 7 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Якщо особа уклала оплатний договір про надання послуг, надала послугу, отримала за неї винагороду, то доцільно таких осіб прирівняти до осіб, які виконують роботи за договорами цивільно-правового характеру. Тоді такі особи будуть застраховані протягом дії договору про надання послуг, а розмір винагороди є величиною, з якої справляється єдиний внесок. Якщо особа уклала договір про надання послуг (наприклад, договір доручення про розпорядження автомобілем, продаж будинку тощо), в якому вказано про безоплатність наданої послуги, то особа не буде застрахованою за даним договором та не повинна сплачувати єдиний внесок.

Відмічено, що держава реалізує свої функції, в тому числі і судові, через конкретні дії людей (суддів, прокурорів, інших державних службовців), яких для здійснення своїх функцій наділяє адміністративно-владними повноваженнями. Публічній службі, як і будь-якому трудовому договору, властиві договірні відносини (так само, як і приватна компанія для реалізації своїх функцій наймає персонал, держава для виконання своїх функцій також наймає персонал (державних службовців). Є особливості в процедурі зарахування на посаду, порядку проходження та звільнення із публічної служби, які регулюються спеціальним законодавством. Проте відносини договірні, адже особу призначають на посаду судді за взаємним волевиявленням, особа погоджується на заробітну плату, трудову функцію (реалізовувати судову функцію держави), та інші умови праці. Якщо суддю перестануть влаштовувати умови праці, він може подати заяву про відставку (якщо має стаж роботи на посаді судді не менше двадцяти років) або подати заяву про звільнення за власним бажанням. Отже, правовідносини, які виникають між суддею і державою в особі уповноважених органів за своїм змістом є договірні відносини між працівником і роботодавцем, які регулюються, в першу чергу, спеціальним законодавством та загальними нормами трудового законодавства. Держава здійснює найм (призначає) суддів для реалізації своєї судової функції. Навряд чи можна стверджувати, що частиною реалізації державою судової функції є оплата листка тимчасової непрацездатності судді чи виплата судді надбавки за вислугу років. Таким чином, на суддів, як і на інших працівників, поширюється соціальне страхування, в тому числі, і страхування, передбачене законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Зауважено, що судова реформа зменшила обсяг соціального страхування суддів, пов'язаного з професійною діяльністю судді. Економічної доцільності і соціальної справедливості немає в тому, щоб працівнику, який на службовому автомобілі травмувався по дорозі на роботу, гарантувався різний рівень соціального забезпечення, зважаючи на те, суддею він працює чи ні. Але, якщо шкоду життю чи здоров'ю судді завдано через його професійну діяльність (помста за судові рішення), що встановлено компетентними органами, суддя має отримати соціальне забезпечення у збільшеному розмірі.

Запропоновано в трудовому законодавстві замінити словосполучення «час вимушеного прогулу» на «час незаконного обмеження трудових прав», а також використовувати словосполучення «компенсація упущеної заробітної плати», коли мова йде про оплату за час незаконного обмеження трудових прав.

У підрозділі 4.3 «Об'єкт правовідносин у сфері соціального страхування» досліджено доктринальні підходи до визначення об'єкту правовідносин та законодавче закріплення об'єкту соціального страхування.

Наголошено, що об'єкт правовідносин – це те, із приводу чого виникає, існує саме правовідношення. Відсутність об'єкта правовідносин позбавляє сенсу існування будь-яких правовідносин. Оскільки суб'єкти вступають у правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування не для настання страхового ризику чи страхового випадку, визначення об'єкту соціального страхування через поняття «страховий ризик» та «страховий випадок» суперечить суті правовідносин. Доречно визначити об'єкт через інтерес, заради якого існують такі правовідносини, а саме – матеріальне забезпечення і соціальні послуги.

Проаналізовано визначення страхового ризику та страхового випадку в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та надані пропозиції по його удосконаленню.

У підрозділі 4.4 «Зміст правовідносин у сфері соціального страхування» підкреслено, що не в кожні правовідносини сторони бажають вступати (наприклад, правовідносини, які виникли внаслідок делікту або правовідносини щодо проходження військової служби, де навіть передбачена відповідальність за ухилення від вступу на військову службу). В загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні також навряд чи можна назвати вступ страхувальників у правовідносини щодо сплати єдиного соціального внеску добровільним та бажаним. Яскравим доказом цього є існування прихованих трудових відносин та виплати офіційно працевлаштованим працівникам частини заробітної плати «в конверті». Вступ у правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування для частини страхувальників є вимушеною необхідністю заради легального бізнесу, а не турботою про майбутнє своїх працівників.

Підтримано позицію, що несплата внесків до пенсійного фонду роботодавцем не повинна звужувати права працівника на пенсійне забезпечення. Разом з тим, наголошено, що мають бути на законодавчому рівні

закріплені винятки, що дане правило не діє, коли страхувальник і застрахована особа є однією особою (наприклад, самозайнята особа).

Зроблено висновок, що шкода – реальні наслідки дій чи бездіяльності особи, що привели до втрат матеріальних, моральних та неoderжання доходів; збиток – грошовий еквівалент шкоди. При заподіянні шкоди здоров'ю може відшкодуватися шкода тільки в грошовому еквіваленті (збитки).

У підрозділі 4.5 «Відповідальність сторін правовідносин у сфері соціального страхування» досліджено різні види відповідальності, до яких можуть притягнути особу за порушення в сфері соціального страхування. Під відповідальністю розуміються додаткові негативні для порушника/злочинця наслідки, пов'язані із невиконанням ним свого обов'язку. Якщо особу, наприклад, зобов'язують рішенням суду виконати обов'язок – це не буде негативним наслідком для особи, оскільки його зобов'язали виконати в примусовому порядку те, що він мав би виконати добровільно (наприклад, сплатити єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), а стягнення за рішенням суду штрафу за несвоєчасну сплату внеску є негативним наслідком, який виник, виключно, через невиконання боржником вчасно свого обов'язку по сплаті внеску.

Наголошено, що основними причинами, які спонукають особу зловживати правом в будь-якій галузі права є недосконалість законодавства (правова) та правова культура окремо взятої особи (моральна).

Звернено увагу, якщо особа бачить вигоду у реалізації свого права, то завдання шкоди іншим особам не завжди є бажаним для особи, їй важливо отримати для себе вигоду і байдуже, чи при цьому буде шкода іншим, чи ні. В сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування зловживання правом - це завжди правомірна поведінка, спрямована на отримання вигоди. Оскільки законодавець для реалізації права встановив механізм, яким і скористалася особа, зловживаючи правом, визначеним законом, то протиправності в цьому немає. Якщо особа вирішила реалізувати право всупереч встановленому механізму чи порушуючи інші права, обов'язки, тоді можна констатувати не факт зловживання правом, а факт правопорушення.

Виокремлено такі ознаки зловживання правом у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування:

1) правомірна поведінка; 2) використання права з іншою метою, ніж та, для якої право надане, або не тільки із метою, для якої таке право надане; при цьому більш прибутковою є мета отримання вигод у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (тобто, якби не отримання страхової виплати чи інших вигод в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, то особа і не вчиняла б певних дій (не створювала б юридичних фактів).

Звернено увагу, що судовий спосіб стягнення недоїмки є нераціональним та неекономним, а тому доречно вилучити абзац десятий частини четвертої статті 25 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на

загальнообов'язкове державне соціальне страхування», яким передбачався даний спосіб стягнення недоїмки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі комплексного дослідження правової доктрини та законодавства у сфері соціального страхування наведено узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає у визначенні сутності соціального страхування в Україні та особливостей його правового регулювання в сучасних умовах. У результаті проведеного дослідження сформулювало ряд наукових висновків, пропозицій та рекомендацій, зокрема:

1. Соціальне страхування – це комплексне правовідношення, яке охоплює соціально-забезпечувальні, фінансові, організаційно-управлінські відносини, спрямоване на компенсацію застрахованій особі (іншій визначеній законом особі) упущеного доходу, здійснення інших виплат, надання соціальних послуг внаслідок настання страхового випадку та проведення заходів з профілактики страхових випадків.

2. Підтримуючи високу оцінку і значення принципу верховенства права, обґрунтовано, що, оскільки принципи, в тому числі і верховенства права, закріплені в законодавстві, то реалізація принципів можлива за умови дотримання принципу законності. Тому принцип законності є основоположним принципом права. Принцип верховенства права, як і інші принципи, закріплені в Основному Законі України та інших законах, діють в сукупності із принципом законності.

3. Соціальне страхування є одним із засобів соціального забезпечення, а відтак є складовою методу в галузі права соціального забезпечення.

Підтримано позицію, що існує єдиний метод як сукупність усіх існуючих прийомів, способів, засобів, за допомогою яких реалізуються норми права. Але, враховуючи специфіку правовідносин кожної галузі права, серед усіх існуючих складових методу для регулювання правовідносин в конкретній галузі права формується особливий (спеціальний) набір вищезгаданих складових методу, який характерний для кожної галузі. Особливість методу полягає в тому, що він умовно стає галузевим через те, що не всі його складові можуть бути використані для регулювання відносин певної галузі права. Запропоновано розуміти єдиний метод та метод в галузі права (спеціальний набір складових єдиного методу для певної галузі права).

4. Право соціального забезпечення має складну структуру, одним із елементів якої є підгалузь соціального страхування. Склад цієї підгалузі утворюють наступні інститути: пенсійного страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичного страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття.

5. Підтримано позицію про відсутність підстав стверджувати, що до методу в галузі, де містяться норми матеріального права, не повинен належати судовий захист, оскільки без можливості шляхом звернення до суду захистити своє право в будь-якій галузі, де містяться норми матеріального права, правова норма втрачає одну із своїх ознак – санкціонованість державою і перестає бути правовою.

Соціальне страхування, як підгалузь права соціального забезпечення, також містить в своєму складі, крім матеріальних, і процесуальні правовідносини.

6. Юридичну техніку запропоновано розглядати як метод упорядкування нормативно-правових актів.

Категорію «законодавча техніка» можна розглядати в широкому і вузькому розумінні: у широкому розумінні – викладення тексту норм у нормативно-правових актах, які формують поняття «законодавство», у вузькому розумінні – викладення тексту норм у законах. Як юридична, так і законодавча техніка стосуються не тільки найбільш вдалого викладення норм в нормативно-правових актах, а будь-якого викладення норм. Адже навіть невдале викладення норм здійснювалося за допомогою певних засобів і тут можна вести мову не стільки про недоліки техніки, скільки про професіоналізм працівника, який цю техніку застосовував.

7. Доведено, що у змісті Конституції України поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» тотожні – захист включає право на забезпечення у випадках, передбачених законом. Включення інших понять до складу соціального захисту у статті 46 Конституції України не передбачено, тому відсутні підстави стверджувати, що у статті 46 Конституції України соціальне забезпечення не являється єдиною складовою соціального захисту.

Завдання держави полягає у забезпеченні захисту особи від негативних наслідків соціальних випадків.

8. Запропоновано прийняти Кодекс соціального забезпечення України. Структура Кодексу соціального забезпечення України повинна містити загальну частину, яка має регулювати питання, притаманні для всієї галузі: визначення термінів, правоздатність, дієздатність, представництво, строки, позовна давність, сфера правового регулювання, співвідношення із міжнародним законодавством, колізії і прогалини у законодавстві, порядок оскарження рішень; дві книги: соціальне страхування та нестрахове соціальне забезпечення; прикінцеві та перехідні положення. Обидві книги в своїх загальних частинах мають містити визначення термінів, принципи, права та обов'язки учасників правовідносин, формування джерел фінансування забезпечення, контроль та нагляд. Особлива частина кожної книги має бути поділена на розділи, в першій книзі кожен розділ – інститут страхування відповідно до видів страхування, в другій книзі розділи повинні відповідати підгалузі соціального забезпечення допомогою (розділ має бути поділений на підрозділи відповідно до інститутів даної підгалузі – допомоги сім'ям з дітьми, допомоги малозабезпеченим особам,

допомоги особам, які не мають права на пенсію, допомога по догляду, допомога на поховання), інституту соціального обслуговування, інституту соціального забезпечення пільгами, інституту соціального забезпечення субсидіями.

9. Ймовірність та випадковість настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення, є соціальними ризиками; фактичне настання подій, на випадок яких відбувається соціальне забезпечення і в результаті настання яких особа отримує право на соціальне забезпечення, є соціальними випадками.

Підставою набуття права на соціальне забезпечення є соціальний випадок. За ймовірність і випадковість настання події не передбачено здійснення соціальних виплат чи надання соціальних послуг.

10. Страхові соціальні ризики за змістовим наповненням поняття запропоновано класифікувати на: непрацездатність (пенсійний вік, інвалідність, стійка втрата працездатності без встановлення групи інвалідності, тимчасова втрата працездатності, вагітність, народження дитини), безробіття, смерть.

11. Встановлено невідповідність правової категорії «страховий ризик» категорії права «страховий ризик» та запропоновано надати обставинам (юридичним фактам, подіям), які в законодавстві визначають як соціальні ризики таких ознак ризику, як ймовірність та випадковість настання, та внести відповідні зміни до законодавства.

12. Проведена думка, що здатність мати права і здатність мати обов'язки виникають не одномоментно, тому слід розмежовувати правоздатність (здатність мати права) і обов'язкоздатність (здатність мати обов'язки).

Правоздатність фізичної особи настає з моменту народження і триває до моменту смерті особи, при цьому обсяг правоздатності змінюється протягом всього життя особи в залежності від того, здатність мати які права є у особи у певному періоді її життя: право на життя, працю, пенсію за віком, освіту, безпечне довкілля, страйк тощо. Обов'язкоздатність фізичної особи в часі співпадає із дієздатністю. Тільки коли є здатність мати обов'язки, особа може їх виконувати (наприклад, здатність самозайнятої особи сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування). Обсяг обов'язкоздатності також змінюється протягом всього життя особи залежно від того, які обов'язки здатна особа мати в певному періоді свого життя.

13. Обґрунтовано необхідність визначити в нормативно-правових актах, які регулюють питання оформлення трудових відносин, обліку та сплати внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, сплати податку з доходів фізичних осіб, процедуру встановлення фактичних трудових відносин та обов'язки роботодавця по оформленню документації у відповідності із встановленими обставинами.

14. Встановлено, що судова реформа зменшила обсяг соціального страхування суддів, пов'язаного з професійною діяльністю судді. Запропоновано повернути суддям додаткове соціальне страхування та посилити контроль і відповідальність за оформлення документів для отримання страхової

виплати, також реформувати законодавство, конкретизувавши на рівні закону, за яких обставин шкода, завдана життю та здоров'ю судді, вважатиметься шкодою, заподіяною в зв'язку з виконанням професійних обов'язків та яким документом це має бути підтверджено (наприклад, рішенням (вироком) суду, яким встановлено мотив злочину щодо судді, пов'язаний з професійною діяльністю).

15. Обґрунтовано тезу про те, що, оскільки суб'єкти вступають у правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування не для настання страхового ризику чи страхового випадку, визначення об'єкту соціального страхування через поняття «страховий ризик» та «страховий випадок» суперечить суті правовідносин. Доречно об'єкт визначити через інтерес, заради якого існують такі правовідносини, а саме – матеріальне забезпечення і соціальні послуги, а страховий випадок є підставою їх надання. Об'єктом соціального страхування не може бути його підстава. Запропоновано розглядати об'єкт соціального страхування як матеріальне забезпечення і соціальні послуги, право на які виникає у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) у зв'язку з настанням страхового випадку.

16. Шкода – реальні наслідки дій чи бездіяльності особи, що привели до втрат матеріальних, моральних та недержання доходів; збиток – грошовий еквівалент шкоди. Життю та здоров'ю застрахованої особи фізично завдається шкода і фінансово застрахованій особі завдаються збитки, а відшкодовуються збитки. Причина виникнення обов'язку здійснювати страхову виплату – заподіяння шкоди, наслідок виконання обов'язку – відшкодування збитку.

17. Оскільки переважна більшість застрахованих осіб є найманими працівниками, інтереси яких у відносинах соціального партнерства представляє Спільний представницький орган репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні для ведення колективних переговорів та соціального діалогу на національному рівні, запропоновано делегувати вищезгаданому органу повноваження представляти і інтереси застрахованих осіб у відносинах із державою та роботодавцями. Аналогічно представником роботодавців з відповідними повноваженнями може виступати Спільний представницький орган сторони роботодавців на національному рівні, представником держави – Кабінет Міністрів України.

18. Доведена позиція, що ігнорування особою нормативно визначених процедурних відносин не повинно давати можливість реалізувати право через процесуальні відносини в судовому порядку, що не буде суперечити конституційному праву особи будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Адже при відсутності порушень і протиправних посягань відсутній предмет спору, а відтак і підстави задовольняти позов.

19. Обґрунтовано, що скасування допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку є неконституційним. При поновленні даного виду допомоги слід розмежовувати допомогу по догляду за дитиною до

досягнення нею трирічного віку, яка виплачується застрахованій особі (на умовах, які були визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», для чого необхідно внести відповідні зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування») та допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, яка виплачується особам, не застрахованим в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

20. Під відповідальністю запропоновано розуміти додаткові негативні для порушника/злочинця наслідки, пов'язані із невиконанням ним свого обов'язку. Відповідальність настає не тоді, коли особу примусили виконати свій обов'язок, а тоді, коли особа зазнає додаткових (поряд із виконанням обов'язку) витрат, утисків, обмежень, заборон, виключно через порушення обов'язку (неустойки, компенсації, відсотки, позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю тощо). Виконання обов'язку в примусовому порядку містить прояв санкції держави та не є відповідальністю, а є недобровільним виконанням обов'язку.

21. Визначено зловживання правом у соціальному страхуванні як правомірну поведінку суб'єкта права, спрямовану на реалізацію права всупереч меті, для якої дане право створене, для отримання вигод у системі соціального страхування.

22. Дослідивши правові доктрини, законодавство, судову практику в сфері соціального страхування запропоновано удосконалити законодавство шляхом внесення таких змін:

- у Конституції України частину першу статті 61 доповнити реченням: «При цьому, наявність обов'язку здійснення компенсаційної виплати не враховується при визначенні видів відповідальності, до яких притягується особа»;

- у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» доповнити абзац перший частини першої статті 11 після слів «виконують роботи» словами «(надають оплатні послуги)»;

- у Законі України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» частину п'яту статті 8 доповнити четвертим абзацем наступного змісту: «У разі, коли база нарахування єдиного внеску не перевищує розміру мінімальної заробітної плати внаслідок прогулу працівника, ставка єдиного внеску, встановлена цією частиною, застосовується до визначеної бази нарахування незалежно від її розміру»;

- у Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність»:

- 1) перше речення частини третьої статті 37 доповнити наступним словосполученням «з врахуванням всіх заробітних плат, напрацьованих на наукових (науково-педагогічних) посадах за період, коли за основним місцем роботи особа працювала на науковій (науково-педагогічній) посаді»;

2) в другому реченні частини третьої статті 37 словосполучення «за основним місцем роботи» виключити;

– у Законі України «Про виконавче провадження» частину першу статті 12 доповнити пунктом 1¹ наступного змісту: «Вимоги органу доходів і зборів про сплату недоїмки та рішення про нарахування пені та/або застосування штрафів без застосування граничного строку звернення»;

– у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» пункт шостий частини першої статті 1 викласти у наступній редакції: «Об'єкт страхування на випадок безробіття – матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги передбачені статтею 7 цього Закону, право на які виникає у застрахованій особи (члена її сім'ї, іншої особи), у зв'язку з настанням страхового випадку»;

– у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»:

1) пункт шостий частини першої статті 1 викласти у наступній редакції: «Об'єкт соціального страхування – матеріальне забезпечення і соціальні послуги, право на які виникає у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) у зв'язку з настанням страхового випадку»;

2) у пункті десятому частини першої статті 1 визначення терміну страхового випадку за соціальним страхуванням від нещасних випадків викласти в такій редакції: «Нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, з настанням яких у застрахованих осіб (членів їх сімей, інших осіб) виникає право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону»;

3) у пункті тринадцятому частини першої статті 1 визначення терміну страхового ризику за соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності викласти в такій редакції: «Обставина згідно з цим Законом, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, внаслідок якої застрахована особа може тимчасово втратити засоби існування та потребувати матеріального забезпечення або отримання соціальних послуг, а також обставина згідно з цим Законом, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, внаслідок якої застрахована особа, члени її сім'ї або інша особа здійснила поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві)»;

4) частину першу статті 10 доповнити абзацем дев'ятим такого змісту: «Отримати право вимоги (суброгацію) від застрахованої особи після здійснення Фондом страхової виплати у разі, якщо заподіювач збитків завдав шкоди застрахованій особі: а) при вчиненні умисного злочину; б) перебуваючи у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння; в) не вжив заходів, передбачених підпунктом «г» пункту 2.10 Правил дорожнього руху, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. №1306, що привело до погіршення стану здоров'я чи смерті застрахованої особи»;

5) пункт шостий частини першої статті 23 виключити;

б) назву статті 20 викласти в такій редакції: «Види матеріального забезпечення та соціальних послуг за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, витратами, зумовленими народженням та смертю»;

7) внести відповідні зміни до інших положень, які стосуються виплат, зумовлених народженням (на умовах, які були визначені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням») та смертю;

8) пункт перший частини першої статті 46 виключити;

9) частину п'яту статті 48 доповнити наступним: «...а за відсутності таких – у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України». Також запропоновано розробити відповідний порядок на основі Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок переведення пенсій громадян, які виїхали на постійне проживання до інших країн» від 6 квітня 1993 року №258;

– у Порядку встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.06.2012 р. №420 пункт.2.9 викласти в такій редакції: «2.9. Потерпілому на виробництві, який уперше звернувся до МСЕК, відсотки втрати професійної працездатності встановлюються з дня настання нещасного випадку або дня встановлення лікарською комісією професійного захворювання, незалежно від дати надходження документів до МСЕК та дати встановлення факту виникнення професійного захворювання або трудового каліцтва».

– у Інструкції про порядок обчислення і сплати страхувальниками та застрахованими особами внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування до Пенсійного фонду України, затвердженій Постановою правління Пенсійного фонду України від 19.12.2003 р. № 21-1 пункт 15.2. викласти в такій редакції: «Працівник відділу надходження доходів на підставі даних персоніфікованого обліку про періоди, за які застрахована особа бажає здійснити доплату, складає повідомлення-розрахунок згідно з додатком 29 цієї Інструкції. При цьому загальна сума внеску за відповідний місяць, враховуючи доплату, не повинна бути меншою, ніж мінімальний страховий внесок за даний період»; у додатку № 28 до пункту 15.1 Інструкції слова «у сумі, не меншій, ніж мінімальний страховий внесок» виключити.

В трудовому законодавстві запропоновано:

– словосполучення «час вимушеного прогулу» замінити на «час незаконного обмеження трудових прав»;

– використовувати словосполучення «компенсація упущеної заробітної плати», коли мова йде про оплату за час незаконного обмеження трудових прав;

– передбачити перенесення або продовження творчої відпустки, відпустки у зв'язку із навчанням та відпустки без збереження заробітної плати в разі тимчасової непрацездатності працівника, засвідченої у встановленому порядку.

Відстоюється позиція на законодавчому рівні визначити порядок виправлення помилок в офіційному перекладі міжнародних договорів (наприклад, за аналогією із порядком ратифікації договору) та в Законі України, яким ратифікується міжнародний договір зазначати наступне: «У разі суперечностей у змісті міжнародного договору та офіційного перекладу перевага надається оригінальній версії ратифікованого договору».

Доведено необхідність переглянути умови договору, укладеного між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення, та розширити коло осіб, на яких поширює дію договір, замінивши суб'єкта правовідносин «громадянин» на «застрахована особа».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Кучма О. Л. Проблеми теорії та нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні: монографія / О. Л. Кучма. – К.: Освіта України, 2016. – 416 с.

Статті у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав:

2. Кучма О. Л. Соціальний ризик і соціальний випадок: до питання про співвідношення понять / О. Л. Кучма // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 59. – С. 265–269.

3. Кучма О. Л. Взаимосвязь уплаты единого страхового взноса и права на пенсионное обеспечение / О. Л. Кучма // *Leges et Viata: publicatio stiintifico-practică*. – 2013 – № 9-2 (261). – С. 238–242.

4. Кучма О. Л. Право судді на соціальне страхування: результати судової реформи / О. Л. Кучма // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2013. – № 4. – С. 136–138.

5. Кучма О. Л. Проблеми визначення кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню / О. Л. Кучма // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Випуск 9-2. – Т. 2. – С. 17–19.

6. Кучма О. Л. Обчислення единого внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування науково-педагогічних працівників / О. Л. Кучма // Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Запорізький національний університет». – 2014. – № 6. – С. 60–62.

7. Кучма О. Л. Час вимушеного прогулу в трудовому праві та загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні / О. Л. Кучма // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання

юридичного ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2014. – № 6. – С. 138–140.

8. Кучма О. Л. Соціальне страхування осіб, які перебувають у фактичних трудових відносинах / О. Л. Кучма // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 307–309.

9. Кучма О. Л. Понятіе «объект социального страхования» в доктрине и законодательстве / О. Л. Кучма // *Legea si Viata : publicatie stiintifico-practică*. 2015. – Nr. 6/2 (282) – С. 66–69.

10. Кучма О. Л. Страховий ризик в соціальному страхуванні як правова категорія та категорія права / О. Л. Кучма // Порівняльно-аналітичне право : електронне наукове фахове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – 2015. – № 6. – С. 137–139.

11. Кучма О. Л. Принципи законності й верховенства права: проблеми правозастосування / О. Л. Кучма // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 154–156.

12. Кучма О. Л. Інноваційні аспекти класифікації страхових соціальних ризиків / О. Л. Кучма // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. Юрид. Науки. – 2015. – № 4 (I). – С. 177–181.

13. Кучма О. Л. Правоспособность физического лица в правоотношениях социального страхования и теории права / О. Л. Кучма // *Legea si Viata : publicatie stiintifico-practică*. – 2016. – Nr. 4/2 (292) – С. 35–38.

14. Кучма О. Л. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в структурі права соціального забезпечення / О. Л. Кучма // Юридичний науковий електронний журнал : електронне наукове видання юридичного ф-ту ДВНЗ «Запорізький національний університет». – 2016. – № 4. – С. 79–82.

15. Кучма О. Л. Ответственность субъектов общеобязательного государственного социального страхования в правовой доктрине и законодательстве / О. Л. Кучма // *Modern Science Moderní veda*. – Česká republika, 2016. – № 2. – С. 189–195.

16. Кучма О. Л. Обов'язки осіб, відповідальних за відшкодування шкоди завданої здоров'ю застрахованої особи / О. Л. Кучма // *East European Scientific Journal Wschonioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. – Polska, 2016. – № 5 (9). – С. 131–135.

17. Кучма О. Л. Виникнення соціально-страхових та трудових відносин із суддями: практично-правові проблеми / О. Л. Кучма // *Visegrad journal on human rights*. – 2016. – № 1/2. – С. 137–142.

18. Кучма О. Л. Проблеми застосування процедурних та процесуальних норм в сфері страхування / О. Л. Кучма // *Публічне право : наук.-практ. юрид. журнал*. – 2016. – № 2. – С. 314–318.

19. Кучма О. Л. Зловживання правом в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретико-практичний аспект / О. Л. Кучма // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. Юрид. Науки. – 2016. – № 1. – С. 127–133.

20. Кучма О. Л. Перспективи систематизації законодавства в сфері соціального страхування / О. Л. Кучма // Університетські наукові записки : часопис Хмельницького університету управління та права. – 2016. – Вип. 3(59). – С.218–224.

21. Кучма О. Л. Мова офіційного перекладу міжнародних договорів в сфері соціального страхування / О. Л. Кучма // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2016. – № 21. – С. 80–83.

22. Кучма О. Л. Соціальна політика держави у сфері соціального страхування / О. Л. Кучма // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – Вип. 4. – С. 42-45.

23. Кучма О. Л. Соціальне страхування як складова методу в галузі права соціального забезпечення / О. Л. Кучма // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 39. – Т. 1. – С. 104–106.

Матеріали наукових та науково-практичних конференцій:

24. Кучма О. Л. Визначення дати втрати працездатності внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання / О. Л. Кучма // Кодифікація трудового законодавства та права осіб з інвалідністю: проблеми та перспективи : матер. Всеукраїнської конф. (м. Київ, 22–24 листопада 2012 р.). – К. : ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій», ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2013 – С. 38–41.

25. Кучма О. Л. Момент виникнення та припинення соціального ризику у праві соціального забезпечення / О. Л. Кучма // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 квітня 2013 р.). – К. : Ніка-Центр, 2013. – С. 527–531.

26. Кучма О. Л. Реформування соціального страхування: історія і сьогодення / О. Л. Кучма // Від громадянського суспільства – до правової держави : матер. III Міжн. наук. конф. студентів та молодих вчених (м. Харків, 26 квітня 2013 р.). – Х. : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2013. – С.279–281.

27. Кучма О. Л. Обчислення розміру допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку особам, що є застрахованими у системі ЗОДСС / О. Л. Кучма // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 травня 2013 р.). – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2013. – С.233–235.

28. Кучма О. Л. Підстави для відмови в наданні допомоги по тимчасовій непрацездатності / О. Л. Кучма // Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27–28 вересня 2013 р.). – Х. : Право, 2013. – С. 471–473.

29. Кучма О. Л. Місце трудового та страхового стажу в структурі галузей права / О. Л. Кучма // Пріоритетні напрямки розвитку правової системи

України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 25–26 жовтня 2013 р.). – Херсон : ВД «Гельветика», 2013. – С. 76–79.

30. Кучма О. Л. Соціальне страхування громадян України на окупованій території / О. Л. Кучма // Актуальні питання державотворення в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 травня 2014 р.). – К. : Прінт-Сервіс, 2014. – С. 318–320.

31. Кучма О. Л. Право потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які проживають за кордоном, на страхові виплати / О. Л. Кучма // Сучасні проблеми розвитку державності та напрями їх вирішення через призму правотворчої діяльності : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20–21 червня 2014 р.). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. – С. 107–109.

32. Кучма О. Л. Проблема визначення видів грошового забезпечення, які враховуються при перерахунку пенсії / О. Л. Кучма // Юридична наука : виклики і сьогодення : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 серпня 2014 р.). – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – С. 42–45.

33. Кучма О. Л. Право працівника на соціальне забезпечення у разі виїзду за кордон: проблеми визначення суб'єктного складу / О. Л. Кучма // Prava a slobody cloveka a obcana mechanismus ich implementacie a ochrany roznych oblastiah prava : zbornik prispevkov z Medzinárodnej vedeckej konerencie (Praha, 19–20 septembra 2014). – Praha, 2014. – P. 184–186.

34. Кучма О. Л. Способи стягнення єдиного соціального внеску / О. Л. Кучма // Людина і закон: публічно-правовий вимір : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2014. – Ч. I. – С. 131–133.

35. Кучма О. Л. Соціальне страхування осіб, яких відсторонено від роботи / О. Л. Кучма // Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 грудня 2014 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2014. – Ч. II. – С. 16–18.

36. Кучма О. Л. Члени наглядової ради товариства як учасники соціально-страхових правовідносин / О. Л. Кучма // Теорія і практика сучасної юриспруденції : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 грудня 2014 р.). – К. : Центр правових наукових досліджень, 2014. – Ч. I. – С. 34–37.

37. Кучма О. Л. Страховий ризик за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності / О. Л. Кучма // Актуальні проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні в умовах сучасних правових реформ : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 21 травня 2015 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Українська асоціація правових досліджень», 2015 р. – С. 70–72.

38. Кучма О. Л. Страховий випадок за соціальним страхуванням від нещасних випадків: проблема визначення понять / О. Л. Кучма // Актуальні питання державотворення в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 травня 2015 р.). – К. : Прінт-Сервіс, 2015. – С. 317–319.

39. Кучма О. Л. Умови обмеження конституційного права на соціальний захист / О. Л. Кучма // *Prava a slobody cloveka a obcana mechanismus ich implementacie a ochrany roznych oblastiah prava : zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konerencie (Praha, 27–28 novembra 2015)*. – Praha, 2015 – P. 154–157.

40. Кучма О. Л. Обов'язки застрахованої особи в соціальному забезпеченні та цивільному законодавстві / О. Л. Кучма // *Право як ефективний суспільний регулятор : матер. Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 лютого 2016 р.)*. – Львів : Центр правничих ініціатив, 2016. – С. 93–95.

41. Кучма О. Л. Проблема визначення терміну «загальнообов'язкове державне соціальне страхування» / О. Л. Кучма // *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 березня 2016 р.)*. – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. – С. 66–68.

42. Кучма О. Л. Статус особи, до якої застосовано запобіжний захист тримання під вартою або домашній арешт, в соціальному страхуванні та трудовому законодавстві / О. Л. Кучма // *Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 квітня 2016 р.)*. – К. : Прінт-Сервіс, 2016. – С. 115-118.

43. Кучма О. Л. Доплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: проблема практики застосування / О. Л. Кучма // *Актуальні питання державотворення в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 травня 2016 р.)*. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2016. – Т. 2. – С. 186–187.

44. Кучма О. Л. Допомога на поховання як вид матеріального забезпечення за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за законодавством України / О. Л. Кучма // *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення : тенденції та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5–6 серпня 2016 р.)*. – Х. : Східноукр. наук. юрид. організація, 2016. – С. 49–51.

45. Кучма О. Л. Питання визнання факту застрахованості особи у випадку порушення страхувальником обов'язку по сплаті єсв / О. Л. Кучма // *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р.)*. – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2016. – С.67–69.

46. Кучма О. Л. Соціальна справедливість в пенсійних правовідносинах / О. Л. Кучма // *Концепція розвитку правової держави в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 18 серпня 2016 р.)*. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1937.

47. Кучма О. Л. Галузева належність процесуальних правовідносин / О. Л. Кучма // *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 серпня 2016 р.)*. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 98–99.

48. Кучма О. Л. Соціальне страхування в правових доктринах / О. Л. Кучма // Юриспруденція у формуванні правової держави та громадянського суспільства : матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 жовтня 2016 р.). – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 99–101.

49. Кучма О. Л. Обчислення стажу та заробітної плати для пенсійного забезпечення науково-педагогічного працівника / О. Л. Кучма // Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21 жовтня 2016 р.). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. – С. 162–165.

50. Кучма О. Л. Юридичні факти в соціальному страхуванні / О. Л. Кучма // Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy : zbornik prispevkov z Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia (Sladkovicovo, Slovenska republika, 28–29 oktobra 2016). – Sladkovicovo, Slovenska republika : Vysoka skola Danubius, 2016. – С. 113–116.

АНОТАЦІЯ

Кучма О. Л. Соціальне страхування в Україні: проблеми теорії та практики. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації досліджено сутність соціального страхування, виокремлено чинники, які впливають на зобов'язання учасників правовідносин загальнообов'язкового державного соціального страхування, визначено місце соціального страхування в праві та законодавстві, обґрунтовано, що соціальне страхування є підгалуззю права соціального забезпечення, запропоновано прийняти Кодекс соціального забезпечення України та зазначено його структуру, окреслено коло проблем в сфері соціального страхування та запропоновано шляхи їх вирішення.

В роботі вивчено особливості становлення та розвитку соціального страхування на території сучасної України, проведено класифікацію страхових ризиків; уточнено відмінність між поняттями «страховий ризик» та «страховий випадок»; охарактеризовано особливості юридичної відповідальності в сфері соціального страхування; виокремлено ознаки зловживання правом в соціальному страхуванні; означено проблеми якості перекладу міжнародних документів; надані пропозиції удосконалення чинного законодавства в сфері соціального страхування.

Піднімаються дискусійні питання щодо визначення суб'єктного складу та об'єкту соціального страхування, складових правоздатності; характеризується понятійний апарат змісту правовідносин у сфері соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальний ризик, соціальний випадок, підгалузь права, кодекс соціального забезпечення, зловживання правом, обов'язковості, об'єкт соціального страхування, ймовірність, випадковість, відповідальність, єдиний метод правового регулювання.

АННОТАЦИЯ

Кучма О. Л. Социальное страхование в Украине: проблемы теории и практики. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

В диссертации исследована сущность социального страхования, выделены факторы, которые влияют на обязательство участников правоотношений общеобязательного государственного социального страхования, определено место социального страхования в праве и законодательстве, обосновано, что социальное страхование является подотраслью права социального обеспечения, предложено принять Кодекс социального обеспечения Украины и определена его структура, очерчен круг проблем в сфере социального страхования и предложены пути их решения.

В работе изучены особенности становления и развития социального страхования на территории современной Украины, проведена классификация страховых рисков; уточнено отличие между понятиями «страховой риск» и «страховой случай»; охарактеризованы особенности юридической ответственности в сфере социального страхования; выделены признаки злоупотребления правом в социальном страховании; отмечены проблемы качества перевода международных документов; предоставлены предложения усовершенствования действующего законодательства в сфере социального страхования.

Затрагиваются дискуссионные вопросы относительно определения субъективного состава и объекта социального страхования, сосоставляющих правоспособности; характеризуется понятийный аппарат содержания правоотношений в сфере социального страхования.

Ключевые слова: социальное страхование, социальный риск, социальный случай, подотрасль права, кодекс социального обеспечения, злоупотребление правом, обязанностеспособность, объект социального страхования, вероятность, случайность, ответственность, единый метод правового регулирования.

ANNOTATION

Kuchma O. L. Social insurance in Ukraine: problems of theory and practice. – *The manuscript.*

The thesis for the degree of Doctor of Law by specialty 12.00.05 – labor law; social security law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

In the thesis the essence of social insurance, singled out the factors that affect the legal obligations of the participants of obligatory state social insurance, the place in the social insurance law and legislation proved that social insurance is *pidhaluzzyu* social security law proposed to adopt the Code of Social Security and Ukraine indicated its structure, the circle of problems in the field of social security and the ways of their solution.

We consider social security as a comprehensive relationship that covers security and social, financial, organizational and administrative relations, aimed to compensate the insured (the other by the law face) dropped income, the implementation of other payments of social services as a result of the insured event and the activities on prevention insurance claims.

Supporting appreciation and importance of the rule of law, rightly, that since the principles, including the rule of law enshrined in legislation, the implementation should be possible subject to the principle of legality. The principle of legality is a fundamental principle of law. The rule of law, as well as other principles enshrined in the Constitution and other laws of Ukraine, acting in conjunction with the principle of legality.

The paper studied the peculiarities of formation and development of social security on the territory of Ukraine, the classification of insurance risks; clarified the distinction between the concepts of "insurance risk" and "an accident"; The peculiarities of legal liability in the field of social security; singled signs of abuse of the right to social security; the problem is defined as the translation of international instruments; submissions improvement of current legislation on social security.

Probability and chance occurrence of events in the case where there is social security are social risks; the actual occurrence of events in the case where there is social security and as a result of the onset of which the person is entitled to social security are social cases.

The reason acquiring the right to social security is a social event. According probability and randomness of the event provided the implementation of social benefits or provision of social services.

Discrepancy established legal category of "insurance risk" category right "insurance risk" and asked to provide the circumstances (legal facts, events) that the legislation is defined as the social risks such signs of risk as the probability of occurrence and accident and amend the legislation.

Climb controversial issue of definition of subject and object of social insurance component capacity; characterized by conceptual apparatus of legal content on social insurance.

Grounded conclusion that because the subjects come into relationship with obligatory state social insurance are not insured for the risk and insurance case, social insurance object definition by the term "insurance risk" and "an accident" contradicts the essence of relationships. A facility is considered social security as material support and social services, the right to which arises insured persons (family members, other persons) in connection with the insurance case. Insurance case is the basis of their provision. It is proved that the object of social insurance can be a reason.

Carried the idea that the ability to have the rights and duties arising capacity have not at one time, so you should distinguish between capacity (the ability to have rights) and capacity (ability to have obligations).

The legal capacity of an individual begins at birth and continues until the person's death, and the amount of capacity changes throughout a person's life, depending on the ability to have rights is a person in a certain period of her life: the right to life, work, retirement age, education and a safe environment, so a strike. Capacity individual time coincides with the capacity. Only when there is the ability to have responsibilities, a person can perform them (eg, the ability to self-employed persons pay a single fee for obligatory state social insurance). Capacity volume also varies throughout the life of a person, depending on what duties the person is able to have a certain period of his life.

Key words: social insurance, social risk, social case subsector law, Social Security Code, abuse of law capacity object of social insurance, probability, chance, responsibility, the only method of regulation.